

SLOVENIKA: STROKOVNE NOVOSTI NOVEGA ZAKONA O KNJIŽNIČARSTVU

Eva Kodrič-Dačić

Oddano: 17.09.02 – Sprejeto: 04.11.02

Izvirni znanstveni članek
UDK 027.54(497.4) : 025.2

Izvleček

Novi zakon o knjižničarstvu uvaja izraz slovenika in z njim poimenuje temeljno zbirko nacionalne knjižnice. Termin slovenika se je v strokovni bibliotekarski literaturi prvič pojavil šele v tridesetih letih dvajsetega stoletja, zbirka slovenike pa je začela nastajati v predhodnicah današnje Narodne in univerzitetne knjižnice že stoletje pred tem. Kriteriji zanjo so se izoblikovali v procesu uvajanja domoznanske zbirke v javne knjižnice in v skladu z razvojem slovenske nacionalne zavesti. Nastanek slovenike se je zato na eni strani vezal na uradno predpisana navodila za delo javnih znanstvenih knjižnic v avstrijskem cesarstvu, na drugi strani pa je bil odvisen od nacionalne ozaveščenosti slovenskih bibliotekarjev. Ta proces je potekal vse od zadnje četrtine osemnajstega stoletja, ko je bilo zbiranje domoznanskega gradiva predpisano v navodilih o vključevanju gradiva iz zbirk razpuščenih samostanskih knjižnic v javne knjižnice, preko eksplicitnih navodil o gradnji domoznanske zbirke v devetnajstem stoletju, do zakonsko določenih nalog nacionalne knjižnice po drugi svetovni vojni.

Ključne besede: slovenika, patriotika, nabavna politika, nacionalne knjižnice, Slovenija

Original scientific article
UDC 027.54(497.4) : 025.2

Abstract

The new Slovenian Library Act introduces the term Slovenica to describe the most essential part of the national library collection. This term was introduced to Slovenian librarianship in the early thirties of the past century, but the collection of Slovenica was founded more than a hundred years before that time in the Lyceum Library, the

KODRIČ-DAČIĆ, Eva: Slovenica: professional novelties of the new Slovenian Library Act. Knjižnica, Ljubljana, 46(2002)4, 65-85

predecessor of the present National and University Library. The criteria for the selection of the collection were influenced by the state regulated implementation of local studies collections into the lyceum and university libraries on one hand and by the growing national consciousness of Slovenian librarians on the other. This process began in the last quarter of the eighteenth century, when local studies material was prescribed in instructions regulating the integration of library materials from the dissolved monastery libraries to the state supported lyceum and university libraries. These instructions were upgraded by the explicit guidelines concerning local studies collections in the nineteenth century to finally evolve into a legally recognised activity of the national library after the Second World War.

Key words: Slovenica, acquisition, national libraries, Slovenia

1 Uvod

Naš novi knjižničarski zakon, ki je bil sprejet konec leta 2001, je prinesel številne novosti, ki pa v knjižničarskih krogih niso sprožile pričakovanih odzivov ali polemik. Zakon je brez obžalovanja strokovne javnosti obšel knjižnični informacijski sistem in formalno ukinil matične knjižnice, torej instrumenta, ki sta bila zadnjih dvajset oziroma štirideset let središče našega knjižničarstva. Predvsem matične knjižnice so bile skupaj z matično dejavnostjo - vsaj v knjižničarski zakonodaji, če ne tudi dejansko - temelj našega knjižničnega sistema in gonilna sila razvoja splošnoizobraževalnih knjižnic. Z novim zakonom je na slovenski knjižničarski oder v preobleki osrednje območne knjižnice ponovno stopila pokrajinska knjižnica. Ta vrsta knjižnic je pri nas formalno zamrla po prvi svetovni vojni, v praksi pa je kot študijska knjižnica spet vzniknila po drugi svetovni vojni in se razvijala (čeprav od leta 1961 brez formalnega priznanja) med drugim tudi s pomočjo obveznega izvoda tiska, ki je značilen privilegij te vrste knjižnic. Pomembna novost zakona je tudi formalna potrditev nacionalnega vzajemnega bibliografskega sistema, zasnove katerega najdemo že v osnutkih jugoslovanskih knjižničarskih zakonov, ki so nastajali v dvajsetih in tridesetih letih preteklega stoletja. Popolna novost pri nas pa je nadomestilo avtorjem za izposajo gradiva v splošnih knjižnicah, instrument, ki izhaja iz avtorskih pravic, in ki smo ga uvozili iz zahodnoevropske zakonodaje.

Zakon tudi prvič poimenuje temeljno zbirko nacionalne knjižnice z uporabo termina slovenika. Čeprav segajo njene zasnove v čas začetkov javnega knjižničarstva na Slovenskem, je sam izraz novejšega datuma, saj je bil v strokovni literaturi prvič omenjen šele v tridesetih letih dvajsetega stoletja. Zbirka slovenike je vsebinsko in formalno izšla iz domoznanske zbirke. Od nje se razlikuje tako v kriterijih za izbor gradiva kot tudi po pomembnosti zbirke za knjižnico, ki tako zbirko gradi. Kriteriji, na osnovi katerih se gradivo vključuje v zbirko, so (bili) za Slovence, za razliko od drugih, državotvornih narodov, več

kot le formalnega pomena. Določiti jih je bilo mogoče šele, ko je bila izoblikovana naša nacionalna zavest ter s tem zavest o naših etničnih mejah ter o pomenu jezika in pisane besede za afirmacijo naše nacionalnosti. Termin slovenika, ki ga uporabljamo v bibliotekarstvu, ni enoznačen, saj z njim v strokovnih krogih poleg že omenjene zbirke označujemo tudi gradivo, ki ga popisuje slovenska nacionalna bibliografija oziroma gradivo, ki ga nacionalna knjižnica zbira na osnovi obveznega izvoda tiska. Kot bomo prikazali v nadaljevanju, gre pri tem vsakič za drugačen obseg gradiva.

Termin slovenika je knjižničarjem, ki niso zaposleni v nacionalni knjižnici, slabo poznan, v strokovni literaturi pa skoraj spregledan. Zato želimo v tem članku podrobno predstaviti pomen oziroma pomene tega izraza ter izvor in razvoj zbirke, ki jo poimenuje.

2 Patriotika

Temeljna naloga vsake nacionalne knjižnice je izgradnja izčrpne zbirke zapisane dediščine svojega naroda: patriotike¹. Taka zbirka ima po posameznih državah tudi konkretna imena: austriaca, fennica, norvegica, polonica, hungarica, judaica in podobno. Praviloma so v zbirko vključena dela, ki so bila izdana v državi, tista dela, ki se po svoji vsebini nanašajo na državo in dela avtorjev, ki so v neki državi rojeni ali pa so povezani z državo. Ta triada predstavlja le okvirno shemo za konkretno zbirko patriotike, ki se spreminja glede na zgodovinsko usodo konkretne države oziroma naroda. Prilega se namreč le konceptu države, katere ozemlje se pokriva z etničnim ozemljem naroda. V tem kontekstu je definicija patriotike praktično identična z definicijo domoznanske zbirke, ki se omejuje na zbiranje gradiva določene geografsko-administrativne enote. Patriotika namreč ni absolutna kategorija, ki bi jo bilo preprosto definirati in ji določiti meje v okviru zgoraj določenih kriterijev. V državah Centralne in Severne Evrope se praviloma ne veže le na geografsko oziroma administrativno območje države, temveč predvsem na narod oziroma na jezik, pri čemur je treba upoštevati specifikko kulturno-zgodovinskega razvoja posameznega naroda. Tako na primer gradi avstrijska nacionalna knjižnica svojo avstriako, v katero vključuje gradivo, ki je bilo natisnjeno oziroma založeno v Avstriji, gradivo, ki je bilo izdano v tujini in po svoji vsebini zadeva Avstrijo, Avstrijce ali avstrijsko intelektualno in kulturno življenje ter dela, ki so bila izdana v deželah bivše Avstro-Ogrske monarhije². Prava zadnji kriterij je specifičen za to knjižnico in izhaja iz avstrijske zgodovine.

1 Izraz uporablja J. P. Lor v publikaciji *Guidelines for Legislation for National Library Services*.

2 *Austria: Österreichische Nationalbibliothek: Collections policy*. Pridobljeno 21.3.2002 s svetovnega spleta: <http://www.onb.ac.at/ev/about/col-policy.htm>

Pri nas se zbirka patriotike imenuje slovenika³, in je vezana na slovenski jezik in slovensko narodnost, tako da so kriteriji za vključitev dela v zbirko naslednji: vse gradivo, ki je založeno ali natisnjeno na slovenskem ozemlju, publikacije, ki so delo slovenskih avtorjev, publikacije v slovenskem jeziku ter publikacije, ki se po svoji vsebini nanašajo na Slovenijo in Slovence.

Po enakih kriterijih je grajena tudi zbirka v madžarski nacionalki (hungarica⁴), na Finskem (fennica⁵) ali na Poljskem (polonica⁶).

Včasih pa se istorodni izrazi uporabljajo v sorodnih, a ožjih pomenih: izraz dani-ca⁷ na primer označuje le tisti del zbirke patriotike, ki je nastal v tujini.

Zbirka patriotike teži k čimvečji izčrpnosti, saj nacionalna knjižnica pri vključevanju v to zbirko, razen omenjenih, ne upošteva drugih formalnih, vsebinskih ali vrednostnih kriterijev. Kljub temu pa je težko doseči konsistentnost take zbirke, saj je nemogoče potegniti mejo med avtorji, ki so na primer slovenskega porekla in tistimi, ki niso. Ali naj bo odločujoča avtorjeva osebna opredelitev ali pa zadoščajo že sorodstvene vezi⁸? Prav tako je težko jasno postaviti mejo pri delih, ki se vsebinsko navezujejo na Slovenijo in Slovence. Pač pa je jasen kriterij, ki predpisuje zbiranje publikacij, ki so natisnjene ali založene v Sloveniji. Za zbiranje tega gradiva uživajo nacionalne knjižnice praviloma zakonsko določen privilegij obveznega izvoda tiska.

Druga značilnost zbirke patriotike je njen arhivski značaj: gradiva, ki je vključeno v to zbirko, knjižnica praviloma ne izloča.

Zbirka patriotike je v prvi vrsti namenjena zbiranju in hranjenju zapisane nacionalne kulturne dediščine, in njeno zbiranje je zato osnovna in glavna naloga nacionalnih knjižnic⁹. Zaradi svoje izčrpnosti in relativne ažurnosti dotoka publikacij, ki ga zagotavlja obvezni izvod publikacij, praviloma služi kot osnova za

3 Gre za poslovenjeno obliko latinskega izraza slovenica, ki ga v tekstu uporabljam v ženskem spolu in v edninski obliki – presojo o pravilnosti take uporabe pa prepuščam jezikoslovcem in tvorcem bibliotekarskega terminološkega slovarja.

4 Hungary: Országos Széchényi Könyvtár: Collections. Pridobljeno 21.3.2002 s svetovnega spleta: <http://nuk.uni-lj.si/gabriel/en/countries/hungary.html>

5 Helsinki University Library: The National Collection. Pridobljeno 22.3.2002 s svetovnega spleta: <http://www.lib.helsinki.fi/english/services/collections/nationalcoll.htm>

6 Poland: Biblioteka Narodowa. Pridobljeno 20.5.2002 s svetovnega spleta: <http://nuk.uni-lj.si/gabriel/en/countries/poland.html>

7 Glej Svane-Mikkelsen, J. *The Library system in Denmark*. Copenhagen, 1997, str. 45.

8 Narodna in univerzitetna knjižnica se pri izboru avtorjev ozira bolj na njihovo pomembnost in prepoznavnost kot pa na njihovo nacionalno zavest.

9 Domoznanska zbirka v splošnih ali visokošolskih knjižnicah nima takega pomena, saj je le ena izmed dejavnosti teh knjižnic.

izdelavo nacionalne bibliografije. Nacionalne bibliografije seveda ne popisujejo celotne zbirke patriotike, temveč le gradivo, ki ustreza njim lastnim redakcijskim pravilom.

Izraz slovenika tako pri nas srečujemo v različnih povezavah, ki v odvisnosti od konteksta določajo njegov pomen in s tem tudi obseg gradiva, ki ga označuje. Najpogosteje ga srečujemo v pomenu, ko v okviru nabavne politike nacionalne knjižnice označuje temeljni del njene zbirke. V tem pomenu zaobseže najširši krog gradiva. Kadar z izrazom označujemo gradivo, ki ga popisuje nacionalna bibliografija, se njegov obseg skrči glede na selektivne kriterije nacionalne bibliografije. Zato kriterijev za izgradnjo zbirke slovenike ne smemo enačiti s kriteriji za vključevanje publikacij v slovensko nacionalno bibliografijo ali z obveznim izvodom tiska. Nacionalna bibliografija si namreč postavlja svoje kriterije za izbor gradiva, ki ga vključuje v popis. Pri tem je neprimerno bolj selektivna od pravil, ki določajo obseg zbirke patriotike. Tako na primer sodobna tekoča slovenska nacionalna bibliografija ne popisuje nekaterih publikacij (na primer avdiovizualnega gradiva) in publikacij, ki ne dosegajo minimalnega števila strani. Prav tako se omejuje le na publikacije, katerih avtor je Slovenec, ki so izdane pri slovenski založbi in ki so napisane v slovenskem jeziku. Že bibliografija Franceta Simoniča na primer je upoštevala pri svoji redakciji podobne kriterije. Osnovni kriterij za izbor je bil slovenski jezik. F. Simonič je namreč, kakor pojasnjuje v uvodu v svojo bibliografijo, sicer želel slediti konceptu zbirke slovenike. Sprva je nameraval zbrano gradivo razdeliti na dva oddelka: prvi oddelek naj bi popisal slovenske knjige in knjige slovenskih pisateljev v tujih jezikih, drugi del bibliografije pa bi zajemal knjige neslovenskih pisateljev, ki so po svoji vsebini v tesni zvezi z »bitjem in žitjem« Slovencev¹⁰. Ker pa je ugotovil, da je zbirka knjig za drugi oddelek zelo pomanjkljiva, je ta dela izločil iz popisa in v bibliografijo vključil le neslovenska dela tistih pisateljev, ki so sicer pisali v slovensščini. Tako je na primer iz njegove bibliografije izpadel Jurij Vega, čigar dela na vsak način sodijo v zbirko slovenike nacionalne knjižnice.

Ko pa izraz uporabljamo v povezavi z obveznim izvodom tiska, je obseg gradiva, ki ga opisuje, seveda zožen na administrativne meje države in na konkretne določbe zakona. Zato predpisi o obveznem izvodu tiska že po svoji naravi ne morejo zajeti vsega gradiva, ki ga sicer razumemo pod pojmom slovenika. Poleg geografske omejenosti je obvezni izvod praviloma selektiven tudi do določenih vrst gradiva: zakon o tisku iz leta 1862 na primer je predpisal le obvezni izvod za prodajo namenjenega gradiva, medtem ko je bila v obdobju med dvema vojnama obvezna le oddaja periodičnih tiskov. S pomočjo obveznega izvoda pridobi knjižnica pretežni del zbirke slovenike, nikakor pa ne vsega gradiva, ki sodi vanjo. Obvezni izvod publikacij tudi ni predpogoj za gradnjo zbirke slovenike. Od

10 Glej Simonič, F. *Slovenska bibliografija: I. del: Knjige (1550-1900). V Ljubljani, 1903-1905. Predgovor.*

leta 1925 do 1945 je Državna študijska knjižnica na osnovi zakona o tisku prejemala le periodične publikacije, a je knjižnica kljub temu vztrajala na kompleta-ciji slovenskih tiskov.

Obvezni izvod tako na eni strani ne zajame vsega gradiva, ki ga nacionalna knjižnica potrebuje, po drugi strani pa naplavlja v knjižnico gradivo, ki bi ga le težko uvrstili v zbirko slovenike. Da je le približek oziroma del zbirke slovenike, nam v zadnjih desetletjih kažejo tudi številne publikacije, ki jih slovenske tiskarne tiskajo za tuje založnike in razen kraja izdelave in tiskarne nimajo s Slovenijo in Slovenci nobene skupne točke; v tem pogledu obvezni izvod vse bolj odseva razvoj naše tiskarske industrije, ne pa slovenskega kulturnega razvoja v ožjem pomenu. Številne publikacije, ki so v Sloveniji tiskane za tuje založnike, so po svoji vsebini nezanimive, in ker so tiskane v Slovincem manj znanih jezikih, tudi težko dostopne. Vendar sodijo v zbirko slovenike, saj je geografski izvor gradiva že od nekdanj kriterij za vključitev v fonde nacionalne knjižnice.

3 Izvor zbirke slovenike

Zbirka slovenike, kot jo gradimo danes v nacionalni knjižnici, formalno izhaja iz domoznanske zbirke, ki so jo bile po predpisih dolžne graditi že univerzitetne in licejske knjižnice v prvi polovici devetnajstega stoletja. Njen koncept je bil utemeljen v geografsko administrativni delitvi avstrijskega cesarstva in uveljavljen z vrsto predpisov, ki so v osemnajstem in devetnajstem stoletju urejali delovanje javnih znanstvenih knjižnic. Prva knjižnična instrukcija, ki je v sedemdesetih letih osemnajstega stoletja določila enotne strokovne osnove za delo javnih znanstvenih knjižnic¹¹ še ni posegla na področje izgradnje knjižničnih zbirk. Manj kot desetletje kasneje pa sta jo v tem pogledu dopolnili izčrpnii navodili, ki ju je izdala Študijska dvorna komisija in s katerima je po razpustu samostanov leta 1782 poskušala urediti prenos knjižničnega gradiva iz razpuščenih samostanov v javne znanstvene knjižnice. Leta 1786 je izdala odlok¹², v katerem je podala kriterije, po katerih naj bi javne knjižnice gradile svoje zbirke. Navodila so bila pragmatično zasnovana: knjižnice naj v svoje zbirke vključujejo gradivo, ki se nanaša na študijske programe univerze oziroma liceja, v okviru katerega delujejo. Iz fondov samostanskih knjižnic naj ne prevzemajo nekakovostnega gradiva, izdaj iz 15. stoletja in duplikatov. Posebej pa je bilo priporočeno, naj

11 *Glej Berčič, B. Avstrijska bibliotečna instrukcija iz leta 1778 in ljubljanska Licejska knjižnica. V: Šumijev zbornik: Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem. Ljubljana, 1999, str. 281-289.*

12 *Decret der Stud. Hof-Comm. vom 3. April 1786, Z. 159, an sämtliche Länderstellen. Grassauer, str. 180-182.*

knjižnice prevzamejo vso literaturo, ki obravnava deželo (Land), njeno preteklost in zgodovino.

Eksplicitno je bila domoznanska zbirka omenjena šele v začasni knjižnični instrukciji leta 1825¹³ kot *Bibliotheca nationalis* ali *Bibliotheca patria*. Zbirka naj bi bila po obsegu skromna, posebej še, če je domoznansko gradivo v knjižnici postavljeno ločeno od drugih fondov. Dela, ki sodijo v to zbirko, imajo lahko v knjižnici tudi svoj katalog. V nasprotju s tem pa je bilo v poglavju, ki je govorilo o prirastu in odpisu knjižničnega gradiva, posebej poudarjeno, da si mora knjižnica prizadevati za čimbolj popolno zbirko knjig, ki obravnavajo zgodovino, geografijo, statistiko in upravo dežele, v kateri se nahaja knjižnica, ki to gradivo zbira, pri čemer se ni treba ozirati na znanstveno vrednost posameznih del, ki je sicer pogoj za vključitev gradiva v zbirko javne knjižnice.

V času, ko je Študijska dvorna komisija predpisala domoznansko zbirko, je v javnih knjižnicah avstrijskega cesarstva že obstajala vsaj ena zbirka tega tipa, ki bi lahko piscem navodil služila za vzor. To je bila *Bibliotheca Nationalis*, ki jo je v knjižnici Karlove univerze v Pragi postavil bibliotekar Karel Rafael Ungar¹⁴.

4 Slovenika kot del nabavne politike v Licejski knjižnici

Ker je osnovni kriterij za vključitev gradiva v domoznansko zbirko geografski, pri zbirki patriotike pa etnični, bi lahko sklepali, da je bila v Licejski knjižnici, edini javni znanstveni knjižnici na Kranjskem, najprej oblikovana domoznanska zbirka karniolike, ki je kasneje prerasla v zbirko patriotike: slovenike. Preimenovanje zbirke karniolike v zbirko slovenike bi zato moralo označevati tudi konceptualni prehod iz ene zbirke v drugo. Vendar so dejstva drugačna. Zbirka v Licejski knjižnici je bila namreč že v samem začetku zasnovana na etničnem kriteriju, njen kasnejši razvoj pa je bil odvisen predvsem od nacionalne zavesti bibliotekarjev, ki so bili zaposleni v Licejski knjižnici.

13 *Instruction für die k.k. Universitäts- und Studienbibliotheken, provisorisch erlassen mit Stud. Hof-Comm.-Decrete vom 23. Juli 1825, Z.2930. Grassauer, str. 191-224.*

14 *Karel Rafael Ungar (1744-1807), premostratenski pater in v letih 1780-1807 bibliotekar v knjižnici Karlove univerze v Pragi. Leta 1786 je izdal češko retrospektivno bibliografijo Allgemeine böhmische Bibliothek. Domoznanska zbirka oziroma zbirka patriotike z imenom Bibliotheca Nationalis, ki jo je K.R.Ungar postavil na reprezentančno mesto baročne knjižnice, je vsebovala knjige avtorjev, ki so bili po izvoru Čehi ali Moravani, knjige, tiskane v čeških deželah in dela, ki so bila napisana v češkem jeziku. Glej Hekrdlová K., Z. Franc. Klementinský knihovna = The Clementinum Library. Praha, 1997, str. 41-42.*

V bibliotekarski literaturi zasledimo prepričanje, da je zbirka slovenike začela nastajati v obdobju romantike. Za prvega bibliotekarja, ki je v licejski knjižnici zbiral sloveniko, velja Matija Čop. M. Čop sicer v knjižnici ni oblikoval niti posebne zbirke slovenike niti kataloga takega gradiva, vendar je sistematično zbiranje slovenike v času njegovega vodenja postalo opazen del njene nabavne politike. V Čopovem času so bili namreč teoretični koncepti za zbirko patriotike že izdelani, kot praktičen vzor pa bi mu lahko služili že omenjena praška zbirka in katalog Zoisove zbirke. V teoretičnem pogledu mu je lahko za osnovo služilo Pohlinovo delo *Bibliotheca Carnioliae*, ki ga je M. Čop dobro poznal, saj je prepis tega dela hranila Licejska knjižnica (prevzela ga je skupaj z Zoisovo knjižnico), tiskano verzijo pa je M. Čop celo sam leta 1833 kupil za Licejsko knjižnico. M. Pohlin je namreč v svojo kranjsko bibliografijo zajel dela avtorjev, ki so bili rojeni na Kranjskem, ki so delovali na Kranjskem oziroma so o Kranjski pisali. Eden izmed Pohlinovih kriterijev za vključitev v bibliografijo je bil tudi jezik, zato ne preseneča, da v uvodu pojasnjuje, da je upošteval tudi pisatelje iz Koroške, Štajerske, Goriške in Istre, pri čemer se je skliceval tudi na češke vzore¹⁵. M. Čop se na to Pohlinovo delo večkrat sklicuje v svojem prikazu literature Slovencev¹⁶, ki ga je izdelal za Šafarikovo Zgodovino slovanskih jezikov in literature, omenjene Pohlinove kriterije pa v svojem prispevku celo citira. Tudi katalog Zoisove knjižnice¹⁷, ki ga je M. Čop dobro poznal, je popisoval slovenske tiske (seznam carniolan, kot ga imenuje M. Čop), vendar je bil glavni kriterij slovenski jezik. Dela tujih avtorjev, ki so v tujih jezikih opisovala slovensko ozemlje (na primer Scopoli in Hacquet) ali dela Kranjcev, napisana v tujih jezikih (na primer Jurij Vega), v katalogu Zoisove knjižnice niso bila vključena v skupino carniolan.

M. Čop je v nabavni politiki, ki jo je kot bibliotekar uveljavljal v praksi, upošteval uradne kriterije domoznanske zbirke, ki jih je nadgradil še s kriterijem slovenskega jezika. To je razvidno iz seznamov nakupov knjižnega gradiva iz let 1829

15 M. Pohlin je v uvodu v delo najprej zapisal, da bo vanj po abecedi vključil pisce, ki so bodisi sami bodisi njihova dela »zagledali luč sveta na Kranjskem«, kot tudi drugih, ki so delovali na Kranjskem ali pa so le opisovali Kranjsko. Vendar pa se je v nadaljevanju spraševal, ali ne bi bilo potrebno v popis vključiti vseh, ki po svoji nacionalni ali geografski zavesti izhajajo iz naših tal, torej tudi Korošcev, Benečanov, Furlanov, Istranov in tistih pisateljev, ki živijo ob obali Jadranskega morja. Odločil se je, da bo vanjo vključil avtorje, ki se proglašajo za Kranjce zaradi svojega rodu, individualnih povezav ali jezika, vendar pa ne bo šel v tako širino, kot na primer Čehi, ki so v svojo bibliografijo (*Bohemicae Bibliothecae*) vključili ne le Čehe, temveč tudi Moravane in Šlezijce. Končno se je odločil le za avtorje, ki so pisatelji ožje Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske. Glede na ta uvod je M. Pohlin, ki se je na Dunaju družil s češkimi brati in ki mu je pri izdelavi bibliografije pomagal bibliotekar Ivan Peter Sulzer, očitno poznal delo svojega sodobnika, že omenjenega bibliotekarja K. R. Ungarja.

16 Zanimivo je, da M. Čop to svoje delo v pisnih označuje z izrazi »Carniolana«, »die Krainische Beyträge« in celo »Slovenica«. Glej Slodnjak, A., Kos, J. Pisma Matija Čopa. 2. knjiga. Ljubljana, 1986, str. 167.

17 Glej *Bibliothecae Sigismundi liberi baronis de Zois catalogus*. NUK, Rokopisna zbirka, Ms 667.

do 1834¹⁸, ki jih je bil M. Čop dolžan kot prilogo letnemu poročilu licejske knjižnice pošiljati ljubljanskemu guberniju. Med desetimi referenčnih in temeljnih znanstvenih del z vseh področij znanosti izstopajo namreč slovenski in slovanski tiski. Slovenski tiski izhajajo tako z ozemlja Kranjske kot tudi z drugih dežel avstrijskega cesarstva. V letu 1830 je knjižnica kupila tri stare tiske, ki se po vsebini nanašajo na Slovence oziroma so bili natisnjeni v slovenskih deželah: *Palladii de Aliois rerum Forojuliensium ll. XI...Gradise ll. V. Utini*, 1659; *Cruce, P. Ioann. B. a. S. Sacrum Promtuarium singulis Dominicis pradicabile. Pars V. Labaci*, 1707 in *Rogerii, P. Palmarium empyreum s. Conciones CXXVI de Sanctis. Pars I. Clagenfurti*, 1731. Nakup zadnjih dveh del je M. Čop utemeljil z dejstvom, da gre za kompletacijo nepopolnih naslovov zbirke kranjskih pridig. V letu 1931 je knjižnica izvedla obsežnejši nakup del v slovenskem jeziku. Izstopa 12 del iz opusa Petra Dajnka, saj gre za tiske iz Radgone in Gradca, ki jih licejka ni mogla prejeti z obveznim izvodom. Knjižnica je kupila še 2 celovška in 3 celjske tiske ter ljubljanski tisk iz leta 1744: Florjančičev zemljevid *Ducatus Carniolia Tabula Monographica*. Leta 1832 zasledimo med nakupi slovenske tiske, ki so nastali v Mariboru (Werdinek, J. *Molitouske Bukvize imen. Usakdajni kruh in Molitne bukvice sa gmein volk Slav. Jes.*), v Celovcu (Jarnik, U. *Sber lepih ukov iz leta 1814 in Jedro kershanskih resniz iz leta 1820, Molitounne bukvice: v'katireh se naidejo juterne inu vezherne molitvize iz leta 1830, priredbo molitvenika za odrasle, ki ga je sestavil Aleksander Hohenlohe V Duhu Katolishke Zerkve molezh Cristian*, izdanega leta 1822 in druge – skupaj 11 naslovov) ter *Molitounne bukve*, izdane v Trstu leta 1827, 7 slovenskih tiskov iz Gradca, 3 iz Celja ter 2 stara ljubljanska tiska. Čeprav je večina teh naslovov sodobnih, natisnjenih v dvajsetih letih 19. stoletja, pa so med njimi tudi tiski iz 17. in 18. stoletja: *Evangelia inu Lystuvi. V'Nemskim Gradzu*, 1672; *ABC ali Bukvize teh zherk inu besied. V Zelouzi*, 1790; *Gutsman, O. Molitounne bukvice. V Zelouzi*, 1788; *Te dober dushni Pastir. V Zelouzi*, 1795 in *Stroj, J. Kershansku premischluwanje k'podvuzhenju itd. V Lublani*, 1792. Tega leta je M. Čop kupil tudi *Télégraphe officiel des provinces illyriennes* iz let 1811, 1812 in 1813. Leta 1833 je med nakupi naveden Sartori, Jos. de. *Catalogus librorum in bibliotheca C. R. Acad. Theres. Extantium*. Vienna, 1801-1806, (13 zvezkov) s pripisano utemeljitvijo, da je ta katalog pomemben za Kranjsko, ker v četrtem zvezku prinaša delo Marka Pohlina. Prav tako so bila med nakupi sodobna dela avtorjev, kot so Jarnik, U. *Versuch eines Etymologikons der Slovenischen Mundart in Inner-Oesterreich*. Klagenfurt, 1832; Murko, A. J. *Slowenische Sprachlehre für Deutsche*. Grätz, 1832 in *Deutsch=Slowenisches und Slowenisch=Deusches Handwörterbuch*. Grätz, 1832-1833 ter tudi nekaj radgonskih, mariborskih, celjskih in celovških tiskov. Stare letnike *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen* (1814-1818) in *Illyrisches Blatt* (1819-1829) je knjižnica kupila s pojasnilom, v katerem M. Čop opozarja, da bodo tekoči letniki prihajali kot obvezni izvod. Dodani sta še dve deli, ki opisujeta

18 Arhiv republike Slovenije, Fond ljubljanskega gubernija, Fasc. 54. Letna poročila o delu licejske knjižnice za leta 1829-1835.

slovenske pokrajine: Morelli C. *Saggio storico della Contea di Gorizia dall' A. 1500 all' A. 1600*. Gorizia, 1773 ter Stankovich, P. *Biografia degli uomini distanti dell'Istria*. Trieste, 1828-1829. Med deli, ki se po svoji vsebini nanašajo na slovensko ozemlje, izstopa nakup Hacquet, B. *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyren u. Slaven....* Leipzig, 1802-1805, od izvenkranjskih slovenskih tiskov pa Krempl, A. *Branje od tih v kmetizhke kalendre postavljenih ino nekerih drugih Svetnikov*, izdana v Gradcu, 1833.

M. Čop je torej v nabavni politiki knjižnice sledil tako uradnim navodilom kot tudi lastni težnji po raziskovanju slovenskega slovstva¹⁹. Ko jo je vezal na slovenski jezik, je prestopil predpisane okvire dežele. To dokazujejo nakupi del Urbana Jarnika, Ožbalta Gutsmana, Antona Krempla, Antona Murka, Petra Dajnka in številni anonimni nabožni tiski, natisnjeni v Trstu, Celovcu, Mariboru in Gradcu ter dela, ki opisujejo slovenske etnične pokrajine. Svojo nabavno politiko je namreč zlahka utemeljil z dejstvom, da je v tem obdobju na ljubljanskem liceju Franc Metelko poučeval slovansko filologijo. V resnici pa je taki odločitvi verjetno botrovalo njegovo zanimanje za slovensko slovstvo in delo na bibliografskem pregledu slovenske literature, deloma pa tudi prebujena nacionalna zavest. Najsi je bila taka Čopova odločitev plod njegovih slavističnih in slovenističnih študij ter porajajočih se nacionalnih teženj ali pa plod preišljene pragmatične odločitve, ni bila v soglasju s takratnimi strokovnimi navodili. Tudi s tistimi ne, ki so bibliotekarjem izrecno prepovedovala pristransko kupovanje literature iz njim priljubljenega ali modnega področja. Rušila je koncept porajajočih se deželnih knjižnic, saj je z zbiranjem slovenskih tiskov, ki so nastali na področju Štajerske, Koroške in Primorske, podvajala fonde knjižnic, ki so bile dolžne zbirati literaturo iz teh dežel.

5 Karniolika

Nakupi slovenike, ki so v Čopovem obdobju postali opazen del nabavne politike Licejske knjižnice, so začeli po njegovi smrti počasi upadati. Razlogov za to ni iskati le v skromnih sredstvih, ki jih je knjižnica prejemale za nakup gradiva oziroma v dejstvu, da so knjižnico spet vodili predstojniki, ki niso bili slovenskega porekla, temveč tudi v vse večjem poudarku na pokrajinski vlogi knjižnice. Ta naloga se je knjižnici narekovala kar sama od sebe že vse od leta 1807, ko je Licejska knjižnica v Ljubljani, tako kot druge univerzitetne in licejske knjižnice v avstrijskem cesarstvu, dobila privilegij obveznega izvoda tiskov iz svoje dežele,

¹⁹ M. Čop je pripravljaj pregled slovenskega slovstva za Šafarika v letih 1828-1831, v času torej, ko je kot bibliotekar delal v Licejski knjižnici.

torej Kranjske. Njena dolžnost je bila zbirati vse tiskano gradivo o svoji deželi, ne glede na njegovo strokovno ali znanstveno vrednost. Pomen domoznanske zbirke (ta naj bi vključevala predvsem dela, ki obravnavajo zgodovino in geografijo posamezne dežele, statistiko in njeno upravo), je še porasel v drugi polovici 19. stoletja, saj so v petdesetih letih oblasti začele opravičevati uvedbo obveznega izvoda prav z gradnjo domoznanske zbirke in z izdelavo deželne bibliografije. Če je namreč prvi odlok o obveznem izvodu tiska iz leta 1807 le okvirno opravičeval njegovo uvedbo s splošno javno koristjo za študij, so se oblasti neposredno po sprejetju zakona o tisku leta 1852 čutile dolžne obširneje pojasniti smisel obveznega izvoda tiska za pokrajinske oziroma deželne knjižnice. Leta 1857 je Ministrstvo za bogočastje in uk v izčrpnih navodilih izrecno zapisalo, da je namen obveznega izvoda v vsaki kronski deželi monarhije ustvariti čimbolj popolno zbirko gradiva in prispevkov o deželni kulturi, kulturni zgodovini in literaturi ter izdelati njeno bibliografijo. Deželne knjižnice in knjižnice provinc so morale torej zbirati, urejati in hraniti vse tiske, ki so obravnavali krajevno politično in cerkveno zgodovino, celotno duhovno gibanje v umetnosti, znanosti in v družbenem življenju dežele, kakor tudi naravo in njene znamenitosti. Ministrstvo je namreč ugotavljalo, da knjižnice ne ravnajo primerno z obveznim izvidom tiska, ki s tem namenom prihaja v knjižnice. Ker je veliko tiskov izhajalo le priložnostno in so bili na pogled nepomembni in brez vrednosti, so jih knjižnice tako tudi obravnavale. Ministrstvo je knjižnice opozarjalo, da daje pravo vrednost takim tiskom šele čas, saj postane sčasoma to gradivo glavni vir zgodovinskih in kulturnozgodovinskih raziskav. Sledila so podrobna navodila o obdelavi in hranjenju drobnih tiskov, ki jih knjižnice prejemale na osnovi obveznega izvoda²⁰.

Ta nova navodila so bila verjetno povod, da je Študijska knjižnica poskusila tudi na tem področju dokončno izpeljati reforme, ki jih je narekovala že knjižnična inštrukcija iz leta 1825. Leta 1858 je namreč Študijska knjižnica začela oblikovati katalog domoznanske zbirke z imenom karniolika. Vanj so bila, kot poroča K. Stefan²¹, vključena dela, ki so bila natisnjena na Kranjskem, dela, katerih avtorji so izvirali iz Kranjske, a so bila natisnjena zunaj Kranjske ter dela, katerih vsebina se je nanašala na Kranjsko, pa njihovi avtorji niso iz Kranjske niti niso bila na Kranjskem natisnjena. Ta poskus evidentiranja domoznanske zbirke se je ohranil v obliki skromnega snopiča katalognih listov z napisom *Carniolica*²². Katalogni listi so bili v snopič zloženi v dveh abecedah. Redaktor je v prvi del vključil dela, ki so bila tiskana zunaj Kranjske, pa se po svoji vsebini nanjo nanašajo, medtem ko zajema drugi del kranjske avtorje, katerih dela so prav tako

20 *Erlass des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht von 6. Juni 1857. Grassauer, str. 254-256.*

21 *Stefan, K. Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach. Laibach, 1907, str. 93.*

22 *Arhiv NUK, Nepopisan fond Študijske knjižnice. Carniolica.*

tiskana zunaj Kranjske²³. Obveznih izvodov, ki ga je knjižnica dobivala iz Kranjske, sestavljalec v kartoteko ni vključil. Tako najdemo med deli, ki se nanašajo na Kranjsko, zbirke avstrijskih zakonov, različna geografska dela, ki vključujejo Kranjsko, in delo Gregoria Alasia da Sammaripe *Vocabolario Italiano e Schiavo*.... Udine, 1607, pa delo angleškega avtorja E. Robinsona *Historical View of the Slavic language in its various Dialects*. Andover, Hagg, 1834, Šafarikovo *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Ofen, 1826. V drugem delu kartoteke so med kranjskimi avtorji, ki so svoja dela izdajali zunaj Kranjske, znana slovenska imena (P. Trubar, M. Pohlin, J. Kopitar, V. Vodnik in drugi), a tudi drugi slovenski avtorji, ki so svoja dela objavljali le v nemškem ali latinskem jeziku (G. Ignatius Laschan, J. Legat, Th. Lesjak, Th. A. Marinntschtsch, Jos. Mislley, F. X. Preschern, J. M. Preschern, F. Sentimer, J. Vega in drugi). Med njimi so tudi avtorji, ki sicer izhajajo iz Kranjske, pa po rodu niso Slovenci (K.E.J. Wurzbach, C. Wurzbach in drugi). Pač pa med njimi zaman iščemo dela slovenskih avtorjev iz drugih dežel monarhije, ki so objavljali v slovenščini, na primer P. Dajnka, U. Jarnika in A. Krempla. Njihove knjige je za knjižnico kupil že M. Čop, vendar se je urednik karniolike omejil le na tista dela, ki so bila predpisana z instrukcijo. Kartoteka karniolike je bila v kasnejših letih opuščena, vendar lahko v matičnem katalogu knjižnice zasledimo dela z oznako *carniolica* še v začetku 20. stoletja²⁴.

Sodobni viri pričajo, da so v tem času poleg že omenjene praške univerzitetne knjižnice tudi druge javne knjižnice oblikovale domoznanske zbirke. Statistični pregled avstrijskih knjižnic za leto 1870 poroča o obsežnem »poljskem oddelku« univerzitetne knjižnice v Krakovu, o posebnem oddelku »Bibliotheca patria Salisburgensis« študijske knjižnice v Salzburgu in o zbirki »Styriaca« v knjižnici Joanneuma v Gradcu²⁵. Kasnejši viri pa navajajo, da so imele do konca 19. stoletja kataloge bibliothecae patriae tudi knjižnice v Innsbrucku, Lvovu, Czernowitzu in v Celovcu²⁶.

V Licejski knjižnici je skrb za dopolnjevanje slovenike po Čopovi smrti upadala, vse dokler ni proti koncu stoletja nakup slovenik praktično usahnil. Deloma je bil razlog za to prav gotovo dejstvo, da niti G. Muys niti K. Stefan, bibliotekarja, ki sta v tem času vodila knjižnico, nista bila Slovenca²⁷. V akcisijskem pro-

23 Vsebinska kartoteka je navedena na njenem prvem listu: »Krain betreffende od. v. Krainern herührende und auswärts gedruckte Schriften«.

24 Glej stari matični katalog NUK, na primer delo: Rothschild, Br. *Die Volks- und Mobilzucht der Krainer Bienen in der Heimat*. Ljubljana, 1902.

25 Glej Pizzala, J. *Stand der Bibliotheken: der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder zu Ende des Jahres 1870*. 2 Bde.

26 Grassauer, str. 130.

27 Za Konrada Stefana je celo izpričano, da ni znal slovensko. Glej Pivec-Stele, M. *Konrad Stefan: kustos ljubljanske licealne knjižnice 1897-1908*. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1958, l. 6, str. 93-95.

tokolu iz druge polovice 19. stoletja tako najdemo le redka slovenska imena, raztresena po seznamih nakupov posameznih znanstvenih disciplin. Knjižnica je kupovala na tujem natisnjena dela kranjskih avtorjev, občasno pa tudi stare kranjske tiske. Tako je leta 1868 zabeležen nakup več izvodov Prešernovih *Poezij*; leta 1873 je kupila Stritarjeve *Sonete 1-3*, delo *Dijak v luni*, pesnitev Matije Valjavca *Zora in solnca* iz leta 1867, *Slovenske pesmi krajnskega naroda* Emila Korytka, ki so izhajale v letih 1839-1844, *Pomladansko cvetje* Vekosava Raiča iz leta 1871 in *Kitica Andersenovih pravljič* v prevodu Frana Erjavca, ki so izšle leta 1863; leta 1875 so bili med nakupi Janežičev *Slovensko nemški slovar* z letnico izdaje 1874, delo Gregorja Kreka *Einleitung in die Slavische Literatur* iz leta 1874 in *Narodne pripovedke* Matije Valjavca iz leta 1858. Leta 1883 je bil vpisan med nakupe *Novi testament gospoda in zveličarja našega Jezusa Kristusa* (v prevodu Josipa Stritarja iz leta 1882), ki ga je bibliotekar v akcesijskem protokolu opremil z oznako »Slovenisch«; leta 1887 je knjižnica kupila delo Gregorja Kreka *Einleitung in die Slavische Literaturgeschichte*. V letu 1900 lahko zasledimo med kupljenimi deli le Levčev *Slovenski pravopis* iz leta 1899, Govekarjeve *Rokovnjače*, izdane leta 1899 v Gorici, Lampetovo delo *Biblia carniolica* in delo Antona Rudeža *Gluhonemi*, ki je izšlo leta 1894. V seznamu leposlovja zasledimo tudi Cankarjev prevod Shakespeareovega *Hamleta*, ki je izšel v Gorici leta 1899. Redno pa se med nakupi pojavljajo dela Frana Miklošiča.

Po Stefanovi smrti leta 1909, ko je knjižnico prevzel Slovenec Luka Pintar, pa se je opazno spremenila tudi nabavna politika knjižnice. L. Pintar je namreč ponovno poskrbel za nakup zunajkranjskih slovenskih tiskov, predvsem za kompletacijo periodičnih publikacij. V letih 1910-1913 je knjižnica med drugim pridobila: *Veda*. II. Gorica, 1912; *Domači prijatelj* I-VIII. V Pragi, 1904-1911; *Vesna*. Mesečnik slovenskega dijaštva I-III. V Celju, 1892-1894; *Rimski katolik* I-VIII. V Gorici, 1889-1896; *Naši zapiski*. *Socialna revija* IX. V Gorici, 1912; *Slovanski svet* I-XII. Ljubljana, Trst, Dunaj, 1888-1899; *Časopis za zgodovino in narodopisje* X. Maribor, 1913.

6 Stroka definira sloveniko

Avstrijski koncept pokrajinske oziroma deželne knjižnice z domoznansko zbirko na Slovenskem formalno ni preživel prve svetovne vojne. V nasprotju z avstrijskim obdobjem, ko je bilo delo knjižnic s strani države natančno spremljano in vodeno, so bile knjižnice v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevini SHS) ter kasneje v Kraljevini Jugoslaviji prepuščene same sebi. Tudi politični koncept enovitega jugoslovanskega naroda ni vzpodbujal zbiranja patriotike na etnični osnovi. V dvajsetih letih preteklega stoletja v Kraljevini SHS s strani države ni bilo pravih iniciativ za sistemske rešitve problemov javnega knjižničarstva. Šele osnutki jugoslovanskih knjižničarskih zakonov, ki so bili oblikovani po

letu 1928, nam nudijo približno sliko sistema. Zakonski osnutki so namreč vključevali tudi določbe o vsebini fonda, ki naj bi ga zbirale posamezne vrste knjižnic. Državna študijska knjižnica v Ljubljani je bila skupaj z univerzitetnima knjižnicama v Zagrebu in Beogradu ter z Narodno biblioteko v Beogradu uvrščena v krog državnih knjižnic, imela je privilegij obveznega izvoda iz celega področja države in je torej formalno prerasla status pokrajinske knjižnice. Njihova naloga naj bi bila zbirati vse, kar se tiska v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (kar naj bi v praksi zagotavljal obvezni izvod), kar se o kraljevini in njenih narodih tiska zunaj države, knjige avtorjev srbskega, hrvaškega in slovenskega rodu, ki so natisnjene zunaj države, stare knjige, tiskane na ozemlju kraljevine, stare rokopise znanih Srbov, Hrvatov in Slovencev in tudi predstavnikov drugih narodov, katerih delo je bilo v povezavi z njimi²⁸. Osnutki knjižničnih zakonov niso spodbujali oblikovanja nacionalnih zbirk, nasprotno, nabavno politiko knjižnice so postavili v neprimerno širši, državni okvir, saj naj bi knjižnica sistematično zbirala vso jugoslaviko. Pojem slovenike, ki ga je bibliotekarska teorija že definirala, je ožji, in je seveda izstopal iz političnega koncepta troedinega jugoslovanskega naroda. Razmeroma širok krog publikacij, ki naj bi jih zbirale štiri najpomembnejše jugoslovanske knjižnice in ki je stari koncept domoznanske zbirke ne le geografsko razširil, temveč ga je preusmeril v etnični koncept, je verjetno nastal kot kompromisna politična odločitev, ki je bila ob političnem deklariranju troedinega naroda edino sprejemljiva. Ker pa v praksi seveda ni bilo smiselno oblikovati knjižnic, ki bi imele v nacionalnem pogledu glede fonda enake naloge, je že prvi izmed osnutkov knjižničnih zakonov gradnjo take zbirke v celoti pripisoval le eni knjižnici, Narodni biblioteki v Beogradu. Drugi osnutki knjižničarskih zakonov iz tega časa so sicer predpisovali oblikovanje domoznanske zbirke v knjižnicah drugega reda, vendar takih knjižnic na slovenskem ozemlju osnutek zakona ni omenjal²⁹. Formalen korak v tej smeri je bil storjen le z zakonom o tisku leta 1925, ki je predpisal tudi obvezno oddajo izvoda tiska pokrajinski knjižnici.

Aktualnim političnim usmeritvam navkljub pa sta bili tradicija zbiranja slovenike in zavest o nacionalnem pomenu take zbirke že dovolj močni, da so slovenski bibliotekarji že določili zbiranje slovenike za temeljno nalogo Državne študijske knjižnice. Izraz »slovenica« je v povezavi z nabavno politiko knjižnice v strokovni literaturi leta 1933 prvi uporabil Joža Glonar v članku Univerzitetna biblioteka v Ljubljani. V njem je pisal o sloveniki, ki pa jo je razumel predvsem v funkciji nastajajoče slovenske univerze. Ta naj bi po Glonarjevem mnenju gojila nacionalne discipline, naloga univerzitetne knjižnice pa je, da ji zagotovi

28 Arhiv NUK, *Nepopisan fond Državne študijske knjižnice. Zakon o bibliotekama (Osnutek)*.

29 *Glej Kodrič-Dačić, E. Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935. Knjižnica, 2000, l. 44, št. 3, str. 7-29. Koncept pokrajinske knjižnice je bil v predlogu zakona, ki ga je izdelalo Društvo bibliotekarjev Jugoslavije leta 1935, opuščen. Upoštevan ni niti v tistih členih zakona, ki so določali število obveznih izvodov.*

ustrezno literaturo. Zbirko slovenike je pojmoval kot osnovo za nacionalne študije: »Posamezna biblioteka ima v tem delu in boju poleg splošnih še svoje posebne naloge in nadloge. Ljubljanski je z ustanovitvijo univerze, ki mora v današnjem času in na tem mestu v povečani meri gojiti nacionalne discipline, v prvi vrsti narasla naloga, da univerzi da na razpolago tozadevno literaturo. Tako je morala stopiti iz svoje nekdanje provincijalnosti s tem, da je sistematično začela kompletirati svoja "Slovenica"«³⁰. V sistematičnem zbiranju izvenkranjskih tiskov in časopisov pa tudi publikacij, ki so jih izdajali slovenski izseljenci, je videl J. Glonar za knjižnico pomemben korak iz provincialnosti. Prav zbiranje slovenike, po njegovem mnenju, postavlja knjižnico v vlogo občje, centralne biblioteke vsega slovenskega naroda³¹. J. Glonar je v tej zvezi ponovno izpostavil načelo kompleksnosti zbirke, saj je poudarjal, da mora biti zbirka slovenskih tiskov kar se da popolna. Vključevala naj bi vse tiske, ne glede na njihov obseg in vsebinsko vrednost. Za primer je navajal vzorec starega dvojezičnega nemško-slovenskega poštnega potrdila. Taka zbirka je po njegovem v prvi vrsti »nekak zgodovinski arhiv«. Tako sloveniki kot tudi obveznemu izvodu tiska samemu po sebi pa J. Glonar še ni pripisal kulturne funkcije temeljne zbirke nacionalne knjižnice, kot ju pojmuemo danes.

Drugače kot pri J. Glonarju, pa je bilo za drugega velikana slovenskega medvojnega bibliotekarstva A. Pirjevca, sistematično zbiranje takega gradiva »prva naloga narodnih knjižnic«³², ki pa jo lahko prevzamejo tudi univerzitetne knjižnice, če se na univerzi gojijo »nacionalni predmeti«. Da se tej zbirki v Državni študijski knjižnici ni imel namena odreči, priča tudi Pirjevčeva kritika enega izmed osnutkov knjižničarskih zakonov, v katerem je bila preveč izpostavljena vloga beograjske Narodne biblioteke v odnosu do drugih knjižnic: »Vsaka omejitev delokroga posamezne knjižnice v korist druge bi občutno zadela ves nadaljni razvoj in bi obsodila prizadeto knjižnico na hiranje in umiranje. Naj povem, da je obstajal načrt bibliotečnega zakona, po katerem bi na pr. ljubljanska drž. (študijska) knjižnica ne mogla in ne smela kupovati in zbirati slovenskih rokopisov in starih slovenskih tiskov, kar bi si smela nabavljati v celi državi samo narodna biblioteka v Beogradu!«³³.

30 Glonar, J. *Univerzitetna biblioteka v Ljubljani*. *Sodobnost*, 1933, l. 1, str. 460.

31 (J. R.). *Neprilike najstarejšega kulturnega zavoda v Sloveniji: K vprašanju ljubljanske državne knjižnice*. *Jutro*, 1929, l. 10, št. 47, str. 11.

32 "Zbirati in hraniti tiske svojega teritorija je le prva naloga narodnih knjižnic, ki zahteva nujno dopolnitev, namreč zbirati vse, kar se drugod piše in tiska o njih ozemlju, o narodih in narodu, ki na tem ozemlju živi, in tudi vse, kar so pisali in tiskali rojaki, ki so na tem ozemlju rojeni. Narodna knjižnica bo zbirala tudi vse, kar je v kakršni koli zvezi s preteklostjo svojega ozemlja, iskala in hranila bo zbirke domačih knjigoljubcev in smotrno izpopolnjevala svoje starejše knjižne in rokopisne zbirke vedno pod vidikom svojih teritorialnih nalog. Po nalogah, ki jih narodne knjižnice vršijo, bi jih smeli šteti med specialne knjižnice." A. Pirjavec. *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Celje, 1940, str. 32-33.

33 Pirjavec, A. *Bibliotečni zakon*. *Sodobnost*, 1936, l. 4, str. 229.

Državna študijska knjižnica je tako v obdobju med obema vojnama sistematično, seveda kolikor so ji to dopuščala sredstva, nadaljevala z zbiranjem slovenskih tiskov in gradiva o Slovencih, pri čemer se je trudila izpopolniti svojo zbirko zunajkranjskih tiskov, predvsem tiskov primorskih Slovencev, predvojnih prekmurskih tiskov ter zbirko publikacij, ki so jih izdajali slovenski izseljenci po svetu. Žal v tem svojem prizadevanju dolgo ni bila deležna niti podpore državne pokrajinske uprave niti univerze. Opazen premik v to smer je bil s strani oblasti narejen šele leta 1944, ko je takratna pokrajinska uprava začela podpirati knjižnico tako pri zbiranju obveznega izvoda tiskov kot tudi pri nakupih slovenike. Njena jasno izražena podpora je končno vplivala tudi na stališče univerze do te, sicer s strani univerze prezrte naloge knjižnice. Univerzitetni knjižnični odbor, ki je od leta 1938 upravljal knjižnico in so ga sestavljali univerzitetni profesorji, je tik pred koncem druge svetovne vojne celo predlagal, naj knjižnica izdela seznam vseh važnih slovenskih knjig, ki se nahajajo zunaj slovenskega jezikovnega ozemlja³⁴.

7 Slovenika in domoznanska zbirka po letu 1945

Če je bila nabavna politika Narodne in univerzitetne knjižnice glede zbiranja patriotike jasna, pa so zakonski predpisi z natančnim definiranjem te naloge še desetletja zamujali. Ta proces je bil postopen in vsaj v letih neposredno po drugi svetovni vojni zaznamovan z medvojnimi razumevanjem nalog nacionalne oziroma narodne knjižnice. Tako je na primer uredba o študijskih knjižnicah že septembra leta 1945 določila, da morajo zbirati slovstveno, zgodovinsko in narodopisno tiskano in rokopisno gradivo, ki se tiče okrožja v katerem delujejo³⁵. Nasprotno pa Uredba Narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani glede zbiranja slovenike ni tako eksplicitna, saj navaja kot prvo dolžnost knjižnice »da zbira, hrani in po knjižničarskih pravilih obdeluje vse tiskarske in grafične izdelke v Sloveniji in v drugih federalnih enotah DFJ«³⁶, s čimer je bil zakonsko potrjen predvsem koncept obveznega izvoda tiska. Nabavno politiko nacionalne knjižnice, ki jo je knjižnica v praksi izvajala že desetletja, je vključno s prioriteta, zapisal šele Zakon o knjižničarstvu leta 1982. Med gradivom, ki naj bi ga knjižnica zbirala, so bili na prvem mestu zapisani kriteriji za zbirko slovenike: nacionalna knjižnica naj zbira in hrani vse knjižnično

34 Glej Arhiv NUK. Nepopisan fond Univerzitetne biblioteke.

35 Uredba ministrstva za prosveto o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic. Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, 1945, l. 1/2, št. 37, str. 169.

36 Uredba Narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, 1945, l. 1/2, št. 46, str. 225.

gradivo, nastalo na območju SR Slovenije in knjižnično gradivo o SR Sloveniji, o Slovencih. Te prioritete naloge so bile v nadaljevanju precizirane in dopolnjene še z določbami o zbiranju knjižničnega gradiva o pripadnikih italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji, o zbiranju gradiva, ki so ga izdali slovenski avtorji v tujini ter drugega knjižničnega gradiva iz tujine, ki je bilo natisnjeno v slovenskem jeziku, ter vsega knjižničnega gradiva, nastalega na območju drugih republik in avtonomnih pokrajin Jugoslavije³⁷.

8 Zakonska opredelitev slovenike v novem zakonu

Šele po osamosvojitvi Slovenije je izraz slovenika našel potrditev tudi v knjižničarskem zakonu. Slovenika je definirana v 33. členu novega zakona kot temeljna nacionalna zbirka vsega knjižničnega gradiva v slovenskem jeziku, o Sloveniji in Slovencih, slovenskih avtorjev, slovenskih založb, pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti, romske skupnosti in drugih manjšinskih skupnosti v Sloveniji³⁸. Žal je definicija napačna, napaka pa izhaja iz neupoštevanja razlike med nacionalno pripadnostjo in državljanstvom. Kot je bilo v tem članku že večkrat omenjeno, je temeljni kriterij za zbirko slovenike slovenski narod, njegov jezik, njegova kulturna ustvarjalnost in njegovo etnično ozemlje. Literatura drugih narodnostnih skupnosti sodi v zbirko slovenike le zato, ker ti narodi sobivajo skupaj s Slovenci v okviru slovenske države. Zato nacionalna knjižnica v kontekstu zbirke slovenike ne bo na primer sledila in zbirala del manjšinskih avtorjev, ki so bila izdana zunaj slovenskih meja. Za te avtorje bodo poskrbele nacionalne knjižnice matičnih narodov v okviru svojih zbirk patriotike. Predpisati, naj nacionalna knjižnica sistematično zbira literaturo teh narodnih skupnosti po načelih patriotike, je namreč prav tako nesmiselno, kot na primer zahtevati, da se njihov besednjak vključi v Slovar slovenskega knjižnega jezika. To pa seveda ne pomeni, da slovenska nacionalna knjižnica kot osrednja državna knjižnica ni dolžna graditi zbirk, ki predstavljajo pisno ustvarjalnost narodnostnih in manjšinskih skupnosti, ki živijo v okviru njenih meja. Konec koncev ji je to predpisal knjižničarski zakon že daljnega leta 1982. Žal v teh letih do oblikovanja takih zbirk v nacionalni knjižnici ni prišlo, ne zakonodajalec in ne pristojna ministrstva pa v dveh desetletjih niso pokazali interesa zanje. Novi Zakon o knjižničarstvu to področje dobro ureja na nivoju splošnih knjižnic, kjer knjižnicam na narodnostno mešanih območjih nalaga skrb za prebivalce narodnih skupnosti. Smiselno je, da se zbirke, ki bodo zbirale gradivo narodnih skup-

³⁷ Zakon o knjižničarstvu . UL SRS, 1982, l. 39, št. 27, str. 1750-1751.

³⁸ Zakon o knjižničarstvu. UL RS, 2001, l. 11, št. 87, str. 8688.

nosti, oblikujejo v okviru domoznanskih zbirk teh knjižnic. Zainteresiranost sredine, v kateri bodo zbirke nastajale, tradicija, bližina matičnega naroda in ustrezno kvalificirani strokovnjaki, ki jih te knjižnice tako ali tako že zaposlujejo, bodo zagotavljali rast, uporabo in promocijo teh zbirk v svojih domačih okoljih lažje in bolj uspešno kakor nacionalna knjižnica.

9 Zaključek

Koncept domoznanske zbirke se je formalno razvijal v okvirih administrativnih konceptov knjižničnih sistemov, medtem ko je konkretna zbirka patriotike/slovenike v nacionalni knjižnici nastajala tako rekoč naskrivaj. Večnacionalne države, v katerih smo Slovenci živeli, so zavirale razvoj nacionalne zavesti v okvirih svojih bolj ali manj izraženih unitarističnih teženj, zato je razumljivo, da slovenika vse do osamosvojitve Slovenije ni doživela svojega zakonskega priznanja. V kulturnih krogih pa so bili kriteriji za zbirko slovenike definirani že v razsvetljenstvu in nabavna politika predhodnic Narodne in univerzitetne knjižnice je sledila svojim nacionalnim temeljem toliko, kolikor so bili nacionalno oza-veščeni njeni predstojniki. Zato lahko trdimo, da je na Slovenskem domoznanska zbirka naslednica strokovno administrativnega koncepta, zbirka slovenike pa rezultat in kazalec razvoja naše nacionalne zavesti. Zakonski predpisi so tem strokovno razčiščenim izhodiščem le počasi in okorno sledili, tudi takrat, ko za jasno postavitev definicije in kriterijev za zbirko slovenike vsaj načeloma ni bilo več političnih ovir. Ker je gradnja zbirke slovenike prva naloga naše nacionalne knjižnice, je pred vstopom v nove, evropske integracije potrebno vsaj na strokovnem področju določiti njeno vsebino in obseg, saj novi knjižničarski zakon v tej točki namreč ni dovolj natančen. Za vsak primer, da ne bi kdo, v želji udinjati se Bruslju, v naslednjem knjižničarskem zakonu v defincijo slovenike vključil še literature vseh drugih evropskih narodov ali pa bi nanjo v svetovljanski evforiji preprosto pozabil.

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

Gubernijski arhiv v Ljubljani,

Fasc. 54, leto 1829-1830, 1831, 1832, 1833-34, 1835-36,

Prešerniana, konvolut št. 590.

Arhiv NUK (ANUK):

Mapa 38.

Nepopisan fond Študijske knjižnice.

Nepopisan fond Državne študijske knjižnice.

Nepopisan fond Univerzitetne biblioteke.

Evidence o gradivu in o dotoku gradiva v knjižnico - inventarne knjige in katalogi NUK:

Accessions-Protokoll angefangen 1835 beendet mit 1860 (ANUK).

Accessions-Protokoll der Studienbibliothek in Laibach 1861-1890 (ANUK).

Accessions-Protokoll der k. k. Studienbibliothek in Laibach 1891-1909 (ANUK).

Nakupi, darovi, dolžnostni izvodi 1896-1919 (ANUK, Mapa 38).

Seznam dolžnostnih tiskov (in darov!) 1924-1925 (ANUK, Nepopisan fond Državne študijske knjižnice).

Inventar - signature od 42.001-60.000 (3 zvezki) – požgane (Abecedni imenski katalog NUK).

Inventar – signature od 60.001-72.000 (2 zvezka) (Abecedni imenski katalog NUK).

Wildejev katalog gradiva do leta 1800 (Informacijski in referalni center NUK).

Stari matični katalog NUK (Informacijski in referalni center NUK).

Bibliothecae Sigismundi liberi baronis de Zois catalogus. NUK, Rokopisna zbirka, Ms 667.

Drugi uporabljeni viri:

1. (J. R.). Neprilike najstarejšega kulturnega zavoda v Sloveniji: K vprašanju ljubljanske državne knjižnice. *Jutro*, 1929, l. 10, št. 47, str. 11.
2. Austria: Österreichische Nationalbibliothek: Collections policy. Pridobljeno 21.3.2002 s svetovnega spleta: <http://www.onb.ac.at/ev/about/col-policy.htm>
3. Berčič, Branko. Avstrijska bibliotečna instrukcija iz leta 1778 in ljubljanska Licejska knjižnica. V Šumijev zbornik: Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem. Ljubljana, 1999, str. 281-289.
4. Čop, Matija. Pisma in spisi. Ljubljana, 1983.
5. Glonar, Joža. Univerzitetna biblioteka v Ljubljani. *Sodobnost*, 1933, l. 1, str. 460.
6. Grassauer, Ferdinand. Handbuch für Universitäts- und Studien-Bibliotheken. Wien, 1899 (cit. Grassauer).
7. Hekrdlová Kateřina, Zdeněk Franc. Klementinská knihovna = The Clementinum Library: Bibliotheca semper viva. Praha, 1997.

8. Helsinki University Library: The National Collection. Pridobljeno 22.3.2002 s svetovnega spleta: <http://www.lib.helsinki.fi/english/services/collections/nationalcoll.htm>
9. Hungary: Országos Széchényi Könyvtár: Collections. Pridobljeno 21.3.2002 s svetovnega spleta: <http://nuk.uni-lj.si/gabriel/en/countries/hungary.html>
10. Kodrič-Dačić, Eva. Neuspešni poskusi za sprejem zakona o javnih knjižnicah v Kraljevini Jugoslaviji v letih 1929-1935. Knjižnica, 2000, l. 44, št. 3, str. 7-29.
11. Lor, Peter Johan. Guidelines for Legislation for National Library Services. Pridobljeno 11.1.2002 s svetovnega spleta: <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/index.htm>
12. Melik, Vasilij. Zgodovinske osnove začetkov slovenskega narodnega gibanja. V: Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana, 1979, str. 421-429.
13. Pirjevec, Avgust. Bibliotečni zakon. Sodobnost, 1936, l. 4, str. 227-231, 280-284, 381-388.
14. Pirjevec, Avgust. Knjižnice in knjižničarsko delo. Celje, 1940.
15. Pivec-Stelle, Melita. Konrad Stefan: kustos ljubljanske licealne knjižnice 1897-1908. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1958, l. 6, str. 93-95.
16. Pizzala, Josef. Stand der Bibliotheken. Theil I. Wien, 1873. V: Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, l. 20, zv. 1.
17. Pizzala, Josef. Stand der Bibliotheken. Theil II. Wien 1874. V: Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, l. 20, zv. 6.
18. Pogačnik, Jože. Slovensko slovstvo v obdobju razsvetljenstva. Ljubljana, 1995.
19. Pohlin, Marko. Bibliotheca Carnioliae. Priloga k Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, letnik 1862. Laibach, 1862.
20. Poland: Biblioteka Narodowa. Pridobljeno 20.5.2002 s svetovnega spleta: <http://nuk.uni-lj.si/gabriel/en/countries/poland.html>
21. Simonič, Franc. Slovenska bibliografija. I. del: Knjige. V Ljubljani, 1903-1905.
22. Slodnjak, A., Kos, J. Pisma Matija Čopa. 1. in 2. knjiga. Ljubljana, 1986.
23. Stefan, Konrad. Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach. Laibach, 1907.
24. Svane-Mikkelsen, Jørgen. The Library system in Denmark. Copenhagen, 1997.
25. Uredba ministrstva za prosveto o ustanovitvi okrožnih študijskih knjižnic. Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, 1945, l. 1/2, št. 37, str. 169.

26. Uredba Narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Uradni list Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije, Ljubljana, 1945, l. 1/2, št. 46, str. 225-226.
27. Zakon o knjižnicah. Uradni list Ljudske republike Slovenije, 1961, l. 18, št. 26, str. 391-394.
28. Zakon o knjižničarstvu. Uradni list Republike Slovenije, 2001, l. 11, št. 87, str. 8685-8693.
29. Zakon o knjižničarstvu. Uradni list Socialistične Republike Slovenije, 1982, l. 39, št. 27, str.1747-1752.
30. Zwitter, Fran. Linhartova doba, misel in delo. V: Linhart, Anton Tomaž. Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije 1 in 2. Ljubljana, 1981, str. 303-350.